

Poznámky k interpretačnímu potenciálu běžných sídelních areálů doby bronzové

David Parma

ABSTRACT

Since the second half of the 20th century, large-scale rescue excavations have unearthed numerous common Bronze Age lowland settlement areas. The development of archaeological theory and method and principally of accessible software tools enables their appropriate evaluation and interpretation. The present paper stresses the problems connected with the specific character of archaeological sources of the studied period. It summarises and comments the previous endeavour of their social and economical interpretation.

KEYWORDS

Early Bronze Age; Late Bronze Age; settlements; settlement structures.

ÚVODNÍ SLOVO

Předložená stať si neklade za cíl řešení koncepčních problémů sídelní archeologie, je spíše volně strukturovaným textem s komentáři a připomínkami a krátkým obecným úvodem. Vychází z praktických poznatků terénní archeologie z moravského prostředí a z publikovaných výzkumů sídelních areálů doby bronzové především v ČR, kde je shodou okolností stav publikace pramenů poměrně příznivý. Množství dat dostupných k dané problematice např. z kulturně analogických oblastí Slovenska, Rakouska a Maďarska je výrazně nižší, což ovšem neodpovídá aktuální pramenné základně. Používané kulturní termíny (lužický, knovízský) jsou často převzaty z původních textů a užívány pro jejich jasnou srozumitelnost v českojazyčné archeologii z hlediska časového a prostorového určení, nikoliv jako určující paradigmatická východiska.

PRAVĚKÉ SÍDELNÍ AREÁLY: NAJÍT – POPSAT – INTERPRETOVAT

Úvahy o podobě a vnitřní organizaci společností doby bronzové se nejčastěji odvíjejí od atraktivních dobově specifických jevů, jako je přítomnost či absence hradišť a opevněných osad různého typu nebo přítomnost či absence velkých mohyl a bohatých pohřbů se zbraněmi. Na základě kombinace těchto faktorů se uvažuje o způsobu organizace ekonomiky a věcí společných, míře jejich centralizace a složitosti. Zdaleka nejpočetnějším archeologickým pramenem jsou ovšem pro řadu etap doby bronzové pozůstatky běžných sídelních areálů coby základních a někdy i jediných jednotek sídelní sítě. Ty musely tvořit jádro soudobé ekonomiky, a to jak v rovině základní potravinové produkce, tak oproti častým proklamacím i v rovinách dalších (většina nálezů kadlubů mladší a pozdní doby bronzové coby indikátorů místního zpracování kovů nepochází z hradišť, ale z běžných rovinných sídlišť; BLAŽEK – ERNÉE – SMEJTEK 1998,

88, 92; KOSAROVÁ 2009, Tab. 2). Přesto zůstávaly obvykle stranou úvah i systematické pozornosti autorů oborových kompendií, což je dáno nedostatkem rozsáhlých plošných odkryvů do poloviny 20. století a následně metodickou bezradností při pracném vytěžování relevantních informací v poválečném období, kdy bylo již dat dostatek. V současné době jsou v dostatečném množství k dispozici jak archeologické prameny, tak i odpovídající technologie a metodiky umožňující jejich efektivní zpracování, opomíjení potenciálu běžných sídelních areálů proto nemá opodstatnění.

Podobně je dnes obtížně obhajitelná i rezignace na jejich širší interpretační potenciál. V české archeologii dokážeme dostupné a poměrně početné prameny v duchu pozitivistického přístupu popsat, základně klasifikovat a dohledat k nim analogie, chuť a odvaha vykročit směrem k jejich interpretaci ovšem obvykle chybí. Inspirativní úvahy J. Bouzka o podobě a organizaci sídlišť mladší a pozdní doby bronzové v Čechách jsou v tomto ohledu dosti ojedinělé. Průkopnickým činem se stalo samo explicitní pojmenování a interpretace kruhových jam s rozšířenou spodní částí jako podzemních sil (BOUZEK – KOUTECKÝ 1964). Vyhodnocení výzkumu sídelního areálu v Chabařovicích se stalo podkladem pro úvahy o základních hospodářských parametrech místní komunity, pro formulaci svým způsobem základního ekonomického modelu komunity doby bronzové; příznačně byla tato pasáž vyřazena z původního artefaktuálně zaměřeného textu a musela být publikována na jiném místě (BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991b; k tomu BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991a, 150).

Podle typů objektů a jejich rozmístění formuloval J. Bouzek předpoklad, že pro mladší dobu jsou typická sídliště s odděleně umístěnými prostory obytnými a prostory pro společné skladování zásob (BOUZEK – KOUTECKÝ 1964, 38). Na základě dalších odkryvů se později jako pravděpodobnější ukázalo umístění domů přímo mezi podzemními silami, přesto se zřetelně jedná o homogenní a prostorově sevřenou kumulaci. Dle mimořádných rozloh jde u knovízských sídlišť mladší doby bronzové nutně o pozůstatky více základních jednotek – usedlostí, ty ovšem nelze samostatně vyčlenit. V kontrastu k tomu sídliště pozdní doby bronzové interpretuje jako oddělené menší samostatné usedlosti, které se sice mohou volně shlukovat, ovšem veškeré dění včetně skladování zásob se odehrává pouze v rámci oddělených základních jednotek odpovídajících jednotlivým rodinám. Výsledný obraz není sevřenou komunitní jednotkou, ale rozptýlenou skupinou usedlostí (nepříliš šťastně označených termínem dvorce). Do ryze archeologických interpretací zde prosakuje z vnějšího světa každodenní realita, tentokráte v podobě fenoménu „privatizace“ 90. let 20. století – právě v těchto intencích je totiž přechod z mladší k pozdní době bronzové interpretován jako posun od společného (komunitního) k soukromému (rodinnému) vlastnictví majetku (KOUTECKÝ – BOUZEK 2010, 75).

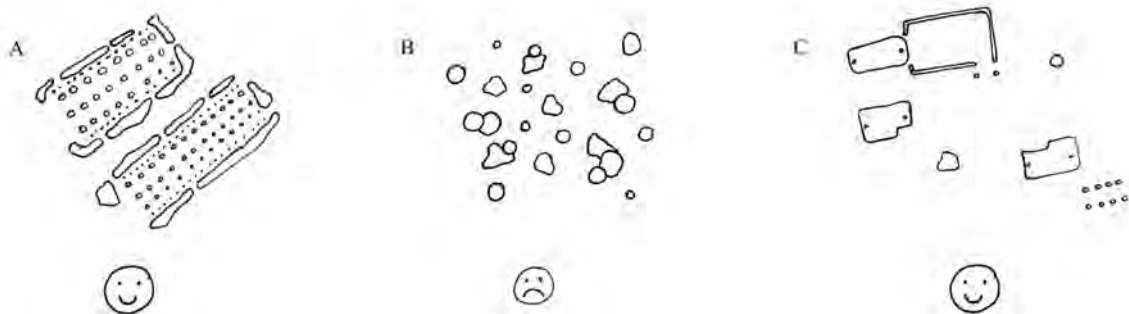
Všechny uvedené úvahy mohou být podrobeny revizi z hlediska aktuálního stavu výzkumu. Jsou z dnešního hlediska stále ještě oprávněné a případně aplikovatelné v širší geografické a chronologické rovině?

PRAVĚKÉ SÍDELNÍ AREÁLY JAKO ARCHEOLOGICKÝ PRAMEN

Sídelní komponenty se ve středoevropském pravěku projevují řadou rozmanitých forem, tato variabilita je ovšem omezená a vykazuje některé jasné chronologické trendy. Základní jednotky sídelních sítí vykazují po transformaci do podoby archeologického pramene různou míru čitelnosti a pochopitelnosti. Limitujícími faktory jsou jak původní užívané spektrum zahloubených objektů a stavebních technologií, tak i dochování a způsob odkryvu archeologických terénů. Obecně platí, že informačně nejlépe vytěžitelné jsou krátkodobě využívané polohy zkoumané včetně dochovaného kulturního souvrství, a to s dobře čitelnými půdorysy

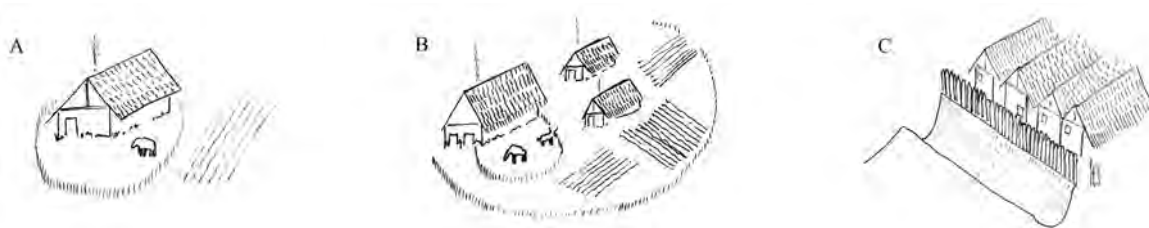
nadzemních staveb. Nejproblematictější je pak informační potenciál dlouhodobě vyhledávaných lokalit s řadou superpozic a nesoučasných komponent a bez dochovaných (nebo před výzkumem odstraněných) původních souvrství a terénů. Tato jednoduchá úvaha je často pomíjena, což vede k nerealistickým očekáváním v případě zpracování lokalit druhého typu, obvykle výrazně početnějších.

Obr. 1: Proměny archeologického obrazu běžných sídelních komponent ve střední Evropě. A – neolitické stavební komplexy, B – shluky bodových objektů eneolitu a doby bronzové, C – shluky se zemnicemi doby železné.

Fig. 1: Transformations of archaeological image of common Central European settlement components. A – Neolithic building complexes; B – concentrations of punctual features (Eneolithic and Bronze Age); C – punctual features and sunken houses (Iron Age).

Ve vývoji archeologické podoby běžných sídelních areálů ve střední Evropě lze sledovat jisté základní trendy (Obr. 1). Pro podstatnou část neolitu je typická existence tzv. stavebních komplexů – kolem zpravidla rozměrných domů se shlukují v pevném vzorci některé typy zahlobených objektů, především dlouhé žlabové jámy při podélných stěnách. Toto uspořádání značně usnadňuje další interpretace, neboť umožňuje lokalizovat a určit počet domů i při špatném dochování vlastních konstrukcí a funkční vztah domů a řady jam je pevně dán. Nejpozději od staršího eneolitu dochází k opuštění tohoto typu uspořádání a až do závěru doby bronzové dominuje jiný, pro archeologa uživatelsky mnohem méně příjemný model shluků bodových objektů. Různě rozsáhlé shluky jam, mezi nimiž dominují objekty menších rozměrů a standardizovaných forem (především síla), jsou jen v ojedinělých případech doprovázeny pozůstatky domů. To je patrně způsobeno především kombinací změny konstrukčních principů staveb a nárůstu kulturních souvrství na sídlištích, což způsobuje špatné dochování zbytků domů. Odhalit u takovýchto shluků stopy původního funkčního strukturování bývá v řadě případů extrémně nesnadné. Od starší doby železné se výrazným prvkem sídlišť stávají rozměrné pravidelné zahlobené objekty souhrnně označované jako zemnice. Jejich funkce byla v dlouhém intervalu od doby halštatské po raný středověk prokazatelně různá, od zahlobených součástí domů (suterény doby halštatské) přes hospodářské stavby (doba laténská, římská) po skutečně obytné zemnice (počátek raného středověku). Přítomnost zemnic značně zvyšuje interpretační potenciál sídlišť, neboť ukazují přímo či zprostředkovaně (pevnou vazbou na další stavební součásti usedlosti) na počet a polohu domů. Tyto proměny archeologických pramenů a jejich interpretačního potenciálu umožňují lépe pochopit, proč pro některá období disponujeme velmi solidním přehledem o podobě sídelní sítě a jejích základních jednotek, zatímco pro jiná období stále tápeme v temnotách i v jednoduchých otázkách ohledně jejich základní vnitřní struktury.

Obr. 2: Modelové možnosti organizace sídelních komponent: A - jednotlivé usedlosti, B - shluky funkčně provázaných usedlostí, C - ohrazená sídla s intenzivně využitým a pevně organizovaným prostorem.
 Fig. 2: Possible models of organisation of settlement components: A - single households; B - functionally interlinked household clusters; C - enclosed settlements with organised and intense use of space.

Z organizace prostoru nejběžnějších sídlišť lze v teoretické rovině usuzovat na velikost základní společenské jednotky, na vzájemné vztahy těchto jednotek a na formy vlastnictví. Základní sídelní jednotku může tvořit menší či větší usedlost, shluk několika oddělených usedlostí, nebo rozsáhlejší, dle jasných pravidel prostorově organizovaná jednotka (Obr. 2). Klíčové jsou dále informace o místě a způsobu skladování zásob potravin, pokud jsou archeologicky zjištělné. Jednotlivé kombinace je pak možné seřadit na pomyslné škále od jednoduchého ke složitějšímu. Na jedné straně stojí krajina pokrytá rovnoměrnou sítí izolovaných sobě podobných farem, které uskladňují zásoby v rámci usedlosti; zde bychom předpokládali nejnižší míru komplexnosti společenské organizace. Dalším krokem může být seskupení několika usedlostí do jediné propojené jednotky (se společným skladováním zásob mimo prostor domů nebo s odděleným, soukromým skladováním), přičemž funkce jednotlivých usedlostí či staveb může být odlišná. Pokud se takovéto jednotky kombinují s prvně popsányými jednotlivými usedlostmi, musíme předpokládat existenci hierarchické sídelní sítě a tedy i větší míry komplexity ve společnosti. Posledním krokem je přítomnost sídelních jednotek ostře se odlišujících od ostatních pevnou organizací prostoru a jasným oddělením obytných a hospodářských komponent, zpravidla doprovázených ohrazením. V tomto případě musíme počítat s existencí složité a pevné společenské hierarchie, neboť nevýhody sdílení limitovaného prostoru musí být odpovídajícím způsobem vyváženy výhodami vyplývajícími z přítomnosti v centru dění. Ke všem modelovým možnostem najdeme odpovídající protiklad v reálném strukturování archeologických pramenů doby bronzové ve střední Evropě - prvnímu případu se blíží představa o podobě sídelní sítě střední doby bronzové, druhé možnosti se blíží některé rozsáhlé sídelní areály mladší doby bronzové, poslední nejlépe zastupují telová sídliště závěru starší doby bronzové s pravidelnou ulicovou zástavbou.

BĚŽNÉ SÍDELNÍ AREÁLY DOBY BRONZOVÉ A JEJICH INTERPRETACE

Sídelní areály doby bronzové se projevují především jako shluky menších bodových objektů, jejichž rozlohu lze stanovit rozsáhlým archeologickým odkryvem nebo méně namáhavě pomocí jiných metod - leteckého snímkování porostových příznaků či plošného magnetometrického měření s dostatečným rozlišením (SMRŽ - MAJER 1995). Takto lze stanovit počet jam a jejich typ, na základě zastoupených artefaktů a jejich relativní chronologie pak dobu využívání areálu. V lepším případě jsou objekty tvarově a funkčně odlišitelné a disponujeme představou o umístění domů, v horším a častějším případě tomu tak není.

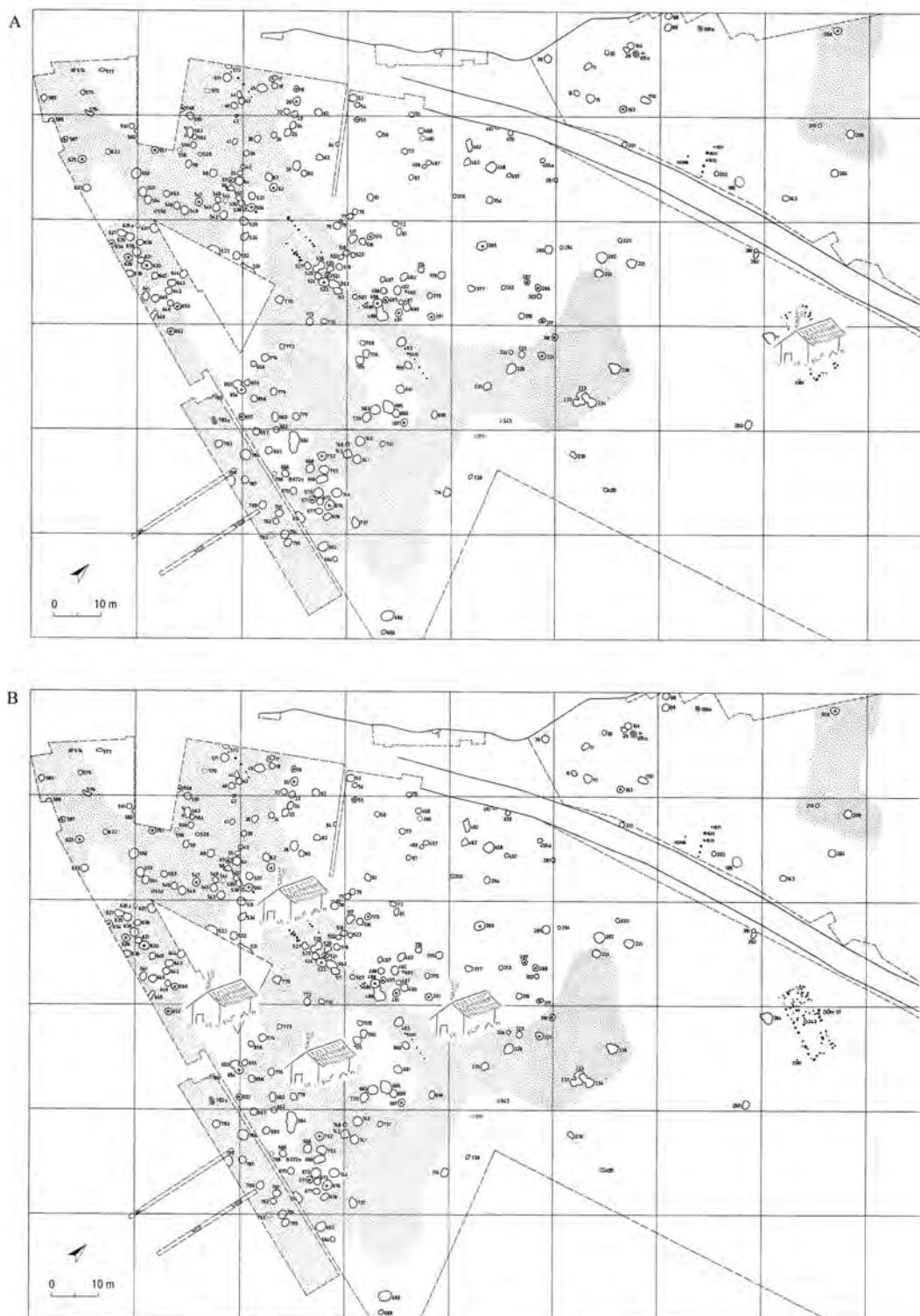

V první řadě bude zaměřena pozornost na interpretační potenciál sídelních komponent projevujících se početnými shluky velmi podobných bodových objektů, především sil. Nejtypičtějšími zástupci jsou sídliště jihomoravsko-dolnorakouské skupiny únětické kultury starší doby bronzové a středočeské a severozápadočeské knovízské kultury mladší doby bronzové, velmi podobně se ovšem projevují i sídliště mladší a pozdní doby bronzové v lužické kulturní oblasti v severozápadních Čechách (Chabařovice: BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991a; Stadice: KOUTECKÝ – CVRKOVÁ 2010) a na střední Moravě (Skalice nad Svitavou, Palonín, Otrokovice; Obr. 7, 8, souhrnně nepublikováno). Společným rysem je obvykle absence spolehlivých dokladů domů či jiných nadzemních staveb. Takovýto obraz vedl k převzetí teze, že zde jsou archeologicky identifikovány pouze části sídlišť určené ke skladování zásob a domy se nacházejí na jiném místě (SPURNÝ 1959, 353; BOUZEK – KOUTECKÝ 1964, 38; BOUZEK – KOUTECKÝ 2000, 11; BOUZEK 2008). Stejně jsou interpretovány výsledky odkryvů sídlišť mladší doby bronzové v Dolní Lužici (BÖNISCH 1996, 85–89) a tato myšlenka rezonuje i v jiných případech (Přáslavice: ŠABATOVÁ 2007, 76).

Podkladem pro tyto úvahy byly odkryté části sídlišť ze severozápadních Čech, ilustrovat jej lze na příkladu rozsáhlého odkryvu v Březně u Loun, kde lze předpokládat existenci domu (č. 57) mimo shluk sil (Obr. 3A; JIRÁŇ ed. 2008, Obr. 95, 96). Datování tohoto půdorysu ovšem není bez problému, což je nejlépe zřejmé z původní publikace (PLEINEROVÁ – HRALA 1988, 149–152). Autoři výzkumu z Března preferovali odlišnou interpretaci, neboť předpokládali, že domy se nacházely přímo v prostoru kumulace jam, a to v „prázdných“ místech mezi nimi (Obr. 3B; PLEINEROVÁ – HRALA 1988, 144–146, 154). Podobně jsou interpretovány i odkryvy v Chabařovicích (BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991a, 146; BOUZEK – KOUTECKÝ 2000, 11–12; BOUZEK 2008) a Stadicích (KOUTECKÝ – CVRKOVÁ 2010, 251), kde jsou za indicie původní zástavby považovány zbytky otopných zařízení, a také ve Velemyšlevisi (KOUTECKÝ 1987, 69, 71) a Radonicích (BOUZEK – KOUTECKÝ – NEUSTUPNÝ 1966, 78), kde je argumentováno nerekonstruovatelnými pozůstatky sloupových staveb mezi jámami. Podobná situace je předpokládána i v případě dosud největšího publikovaného odkryvu sídliště z doby bronzové v Kněževsi, kde jsou v závěrech zohledněny i hlavní zdroje zkreslení výsledného obrazu, především odstranění mohutného kulturního souvrství před výzkumem (SMEJTEK 2007–2011, 82). Tento názor tedy převažuje, což se odráží i v aktuálním kompendiu (JIRÁŇ ed. 2008, 176).

Pro další interpretaci je ovšem důležitý zejména předpoklad společného uskladnění zásob celé komunity (všech členů osady, sestávající z více usedlostí s jednotlivými rodinami), neboť v rozsáhlých shlucích sil nelze pozorovat jasně oddělené a dostatečně velké skupiny, které by mohly patřit jednotlivým domácnostem (to doložily i pionýrské pokusy s aplikací shlukové analýzy; DRESLEROVÁ–TURKOVÁ 1989). Pokud navíc předpokládáme prostorové oddělení domů a sil, je to předpoklad nejjednodušší (ovšem nikoliv jediný možný, neboť je etnograficky jasně doložena existence sil v osobním vlastnictví situovaných zcela mimo areál novověkých vesnic; KUNZ 2004).

Ať již budeme předpokládat, že domy byly situovány odděleně, nebo že se nacházely mezi silami, vzhledem k velkému počtu jam je v nejrůznějších propočtech předpokládán poměrně velký počet členů těchto komunit. Zhloubená síla pak díky rekonstruovatelnému původnímu objemu mohou posloužit k výpočtům množství uskladněného produktu, ovšem všechny modelové úvahy rozvinuté nejlépe v případě Chabařovic (BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991b; BOUZEK – KOUTECKÝ 2000, 11; BOUZEK 2008) vycházejí z pevně daného a chybného předpokladu. Vždy je *a priori* dáno, že podzemní síla sloužila ke krátkodobému uskladnění zrna na výsev, ačkoliv historické zprávy a početné etnografické doklady ukazují spíše na dlouhodobé uskladnění zásoby konečného produktu (KUNZ 2004). To lze dále podpořit skutečností, že část obilnin ze spektra užívaného v mladší a pozdní době bronzové se sela jako ozim (HAJNALOVÁ 2012, 150) a tedy přes zimu skladována nebyla. Z těchto důvodů nelze použít objem sil k výpočtu množství

Obr. 3: Různé představy o původním uspořádání knovízských sídlišť na příkladu Března u Loun: A - domy a síla odděleně, B - domy a síla dohromady; dle JIRÁŇ ed. 2008, Obr. 95, upraveno.

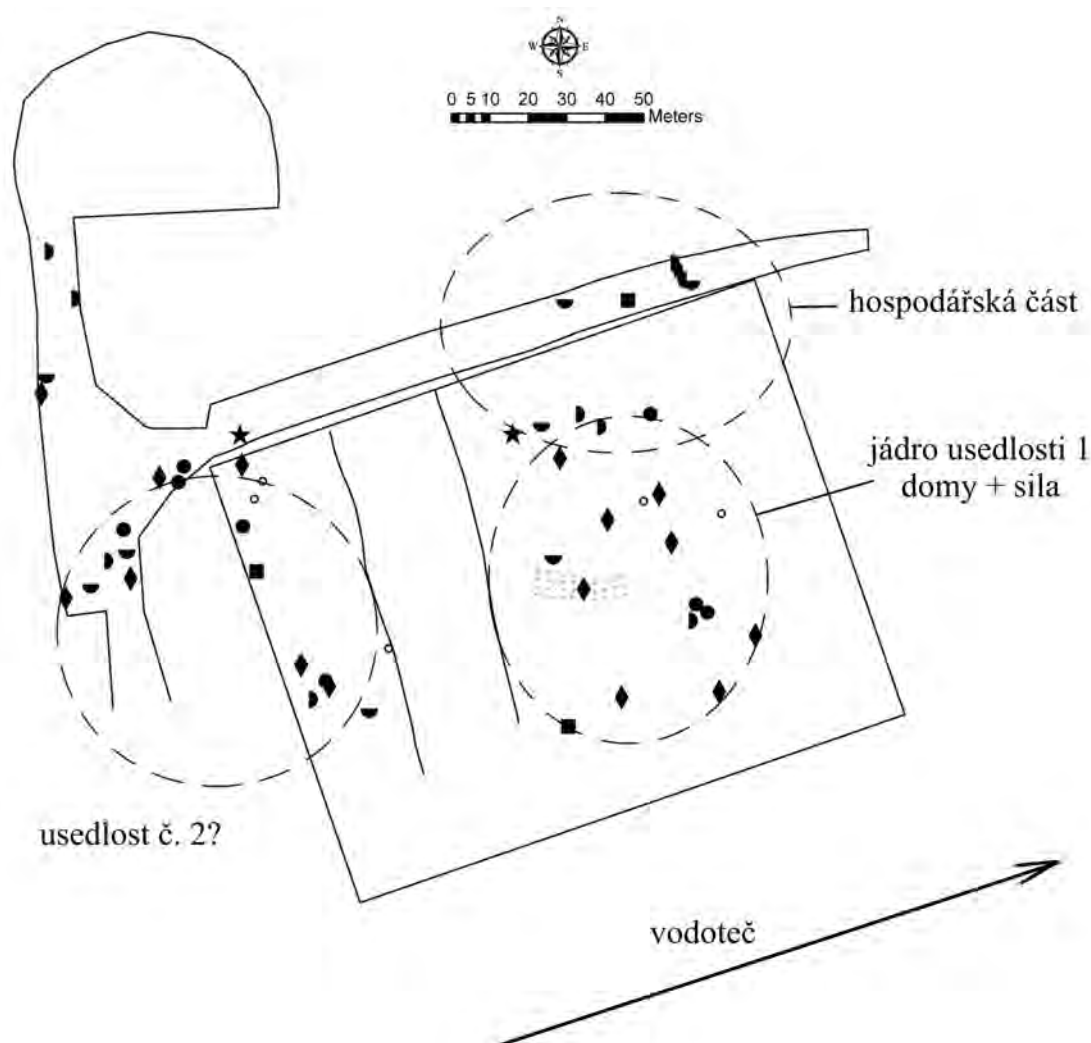
Fig. 3: Possible conceptions of the original space organisation in a Knovíz culture settlement. Example of Březno u Loun: A - houses and silos separated; B - houses and silos intermingled. Modified after JIRÁŇ ed. 2008, Obr. 95.

oseté plochy, ale s použitím relevantních vstupních dat (typ a způsob uskladnění produktu a jeho nutriční hodnota; zásadně se využitelným objemem liší např. uskladnění vyčištěné zásoby zrna nebo pouze netříděných klásků – obojí je doloženo) spíše k výpočtu množství lidí, kteří se touto zásobou mohli uživit v daném časovém intervalu. Jde o údaj zcela jiný, nijak přímo nesouvisející s rozlohou polí, ale spíše s fluktuací výnosů a tvorbou nadproduktu. Pro relevantnost modelových úvah je ovšem důležité, aby byly k dispozici přesnější vstupní hodnoty celkového počtu členů komunity a délky trvání osady, tedy časového intervalu využívání všech sil. Pokud je známe, můžeme po vyloučení extrémních možností stanovit přibližné množství současně používaných sil. V takto provedeném, dosud detailně nepublikovaném propočtu pro sídelní areál únětické kultury z Podolí u Brna (HAJNALOVÁ – PARMA v přípravě), se ukázalo, že současně musela být používána skupina 6–8 jam různé velikosti. Jelikož takovéto prostorové shluky bylo skutečně možné v celkovém plánu identifikovat, je velmi pravděpodobné, že jeden shluk v jednom okamžiku sloužil celé komunitě, která dle velikosti pohřebiště sestávala patrně z více než jedné domácnosti (základní demografický výpočet indukující průměrně 18 jedinců spíše ukazuje na 2–3 současné domy, ať již situované mezi sily, nebo odděleně od nich). Zdá, že v tomto případě tvořila komunita z jediného sídliště z hlediska vlastnictví pod zemí uskladněných zásob jediný celek, což není zcela triviální zjištění. Podobných závěrů se ovšem nelze dobrat bez kvalitních vstupních dat – délku trvání sídliště lze stanovit poměrně přesně pomocí série radiokarbonových dat, ovšem pro velikost populace je nutné identifikovat příslušné komunitní pohřebiště a extrahovat z něj demografická data, což je v období „rozoraných“ popelnicových polí značně nesnadný úkol. Propočty populací založené na zhruba odhadovaném množství domů a jejich přibližné životnosti (naposledy např. BOUZEK – KOUTECKÝ 2000, 11–12; BOUZEK 2008, 149) nejsou příliš relevantním základem, neboť z nich odvozené údaje mají obrovský rozptyl a stávají se nutně trnem v oku recenzentů odborných periodik.

Sídelní areály, projevující se archeologicky jako shluky stejných bodových objektů, především sil, mají tedy při dostatečné obezřetnosti nesporně co říci k otázkám formy vlastnictví a modelování parametrů pravěké ekonomiky. Nejde ovšem o jediný archeologický projev sídelních komponent, jak ukazují nová zpracování plošných záchranných výzkumů jihomoravských sídlišť mladší doby bronzové. Zde jsou na odkrývaných plochách rozptýleny objekty různého tvaru a nepochybně i různé původní funkce, aniž by některá z kategorií (např. síla) převažovala. Šťastný příklad sídliště z Brna-Medlánek s krátkým trváním (rámcově stupeň Br D) ukázal, že při dochování půdorysů domů lze identifikovat původní funkční shluk – jedinou usedlost sestávající z několika staveb obklopených rámcově současnými jámami různé funkce (Obr. 4). Jde přitom o usedlost poměrně rozlehlou s předpokládaným rozsahem kolem 0,5 ha, s nenáhodnou vnitřní strukturou a nenáhodným zacházením s odpadem (BERKOVÁ – PARMA 2013). Stejně se projevují i další podobné sídelní komponenty z Modřic, Vyškova–Nouzky a Ivanovic na Hané (naposledy PARMA *et al.* 2014 s další literaturou), v těchto případech je ovšem čitelnost struktur komplikována dlouhodobým osídlením. Plochy pokryté shluky různých typů jam ukazují dle rozsahu na jednotlivé větší usedlosti (Modřice) nebo shluky několika takových usedlostí (Vyškov–Nouzka, Ivanovice n. H.), což je ovšem v rozporu s představami formulovanými J. Říhovským na základě modelového odkryvu v Lovčičkách.

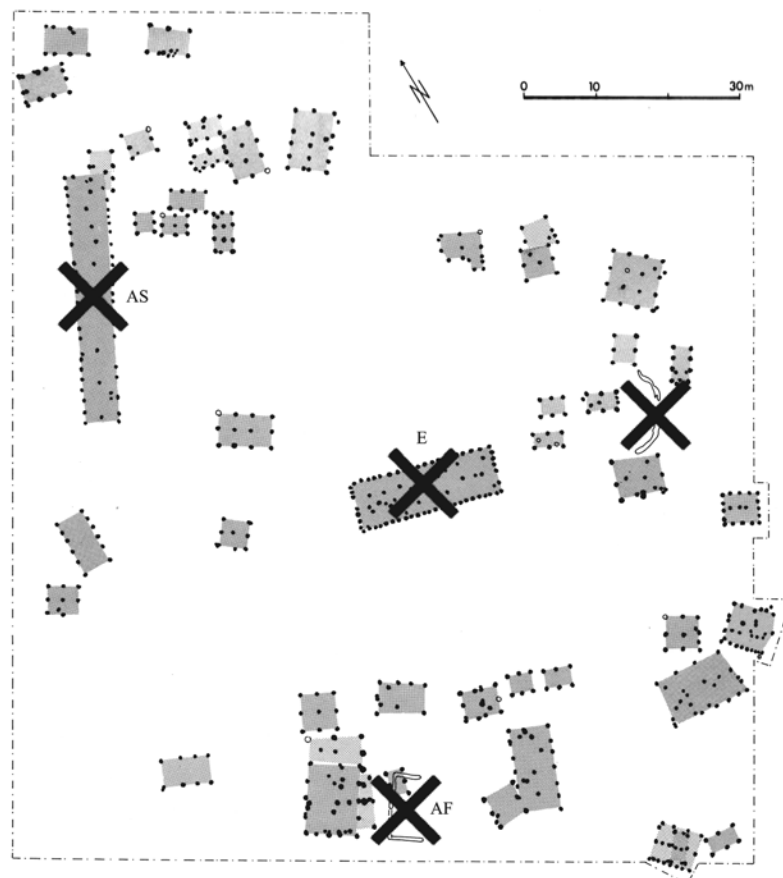
Zde rekonstrukce předpokládá seskupení několika domů kolem prostranství s centrální budovou, tedy jakousi koncentrovanou zástavbu veskrze komunitního ražení, z níž byla na ploše 1 ha prozkoumána přibližně čtvrtina (Obr. 5; ŘÍHOVSKÝ 1982a; 1982b). Většina dobře rekonstruovatelných půdorysů představuje menší jednoprostorové stavby, o jejichž zařazení do mladší doby bronzové vcelku není třeba pochybovat. To ovšem neplatí pro dva největší půdorysy; dům E, předpokládaná centrální halová stavba, je typologicky shodný se stavbami kultury nálevkovitých pohárů, navíc se zahloubené objekty tohoto stáří koncentrují právě ko-

Obr. 4: Interpretace sídelního areálu KSPD stupně Br D v Brně-Medlánkách, blíže viz BERKOVÁ - PARMA 2013; kosočtverce - sila, kružky a čtverce - menší objekty pravidelných půdorysů, půloblouky - objekty nepravidelných půdorysů, hvězda - hliník.

Fig. 4: Interpretation of settlement area of Middle Danube Urnfield Culture, phase D, in Brno-Medlánky (cf. Berková - Parma 2013); losanges - silos; circles and squares - small regular features; half arches - irregular features; stars - clay pits.

lem něj (ŠMÍD 2011, 15, Obr. 4). Dlouhá stavba AS pak nápadně připomíná svým konstrukčním schématem půdorysy halových domů ze starší doby bronzové, reprezentované např. stavbou ze Šumic (přibližně dvakrát tak velkou: STUHLÍK 2001, 229, Obr. 8) či známými půdorysy ze severozápadních Čech (PLEINEROVÁ 2002; velmi podobný názor na datování domů AS a E vyjádřil i J. Hrala: PLEINEROVÁ - HRALA 1988, 150). Neúplný půdorys stavby AF odpovídá typově menším domům s obvodovým základovým žlabem, datovaným v několika případech opět do starší doby bronzové (Hodonice: GEISLEROVÁ - PARMA eds. 2010, 55, 59; Vliněves: JIRÁŇ ed. 2008, Obr. 14). Celkový půdorys se tedy skládá z několika časových rovin promítnutých přes sebe, přičemž drobné stavby mladší doby bronzové jsou patrně alespoň částečně nesoučasné, neboť poloha byla osídlena dlouhodobě (Br D-Ha A2). Při vyhodnocení byla zahloubeným objektům věnována jen okrajová pozornost (ŘÍHOVSKÝ 1982, 28-29), přesto je zřejmé, že mezi nimi zce-

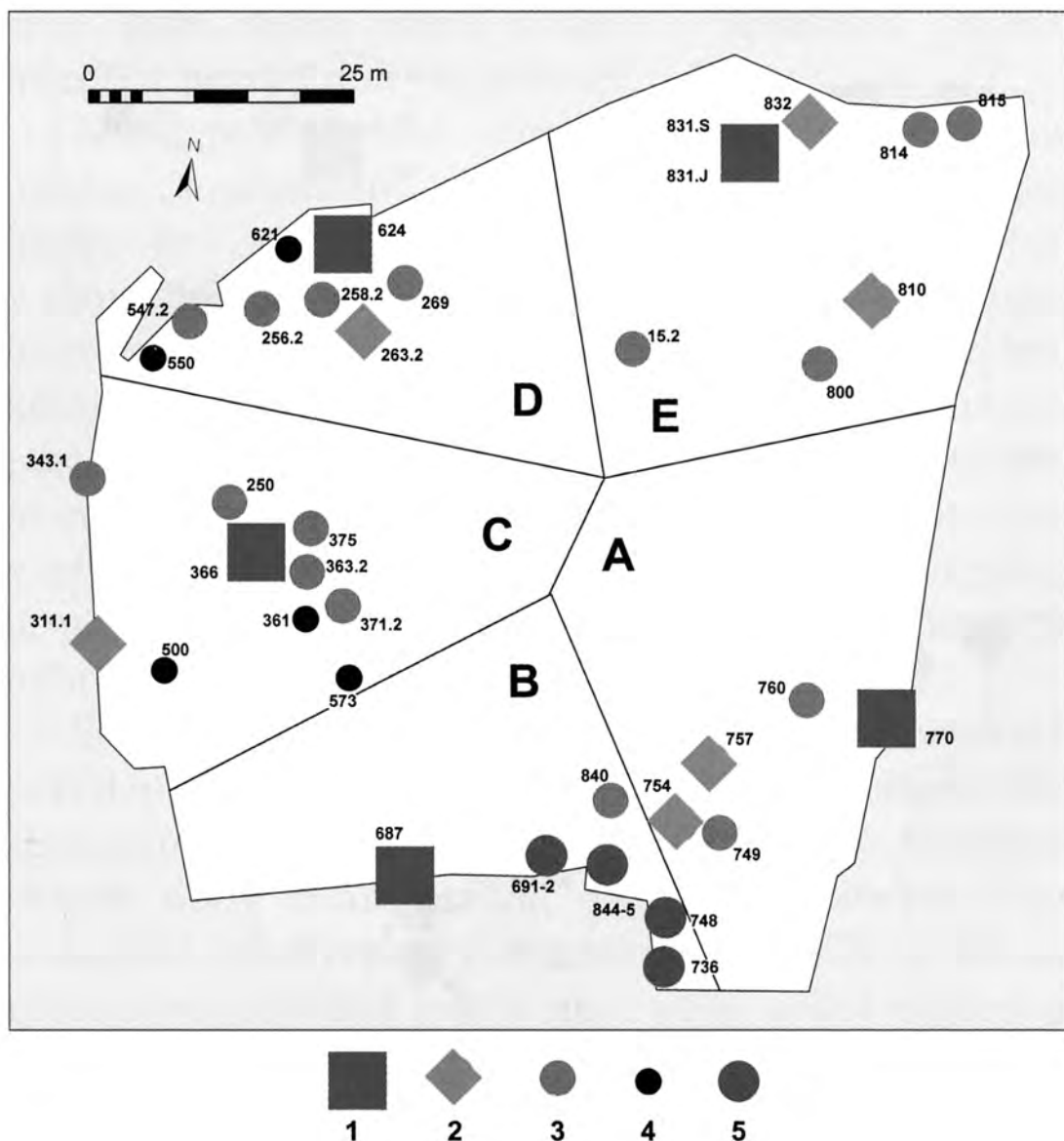
Obr. 5: Sídlní areál z mladší doby bronzové v Lovčičkách, vyznačeny půdorysy velmi pravděpodobně starších staveb; dle ŘÍHOVSKÝ 1982b, Abb. 17, upraveno.

Fig. 5: Late Bronze Age settlement area in Lovčičky. The crossed out features are very probably earlier than LBA (after ŘÍHOVSKÝ 1982b, Abb. 17, modified).

la převažují síla, a to často v přímých superpozicích s půdorysy staveb. Nelze tedy vyloučit možnost, že spíše než vesnice s hustou souvislou zástavbou byla ve skutečnosti zachycena jádra dvou až tří usedlostí tvořená shluky převážně nesoučasných staveb. Celý odkryv by si zasloužil nové a kompletní zpracování, úvahy založené na společenské funkci předpokládané centrální stavby E je ovšem i bez něj lepší odložit stranou (takto např. BOUZEK 2006). Úskalí jednostranného zaměření na pozůstatky nadzemních staveb dosud provází i zpracování jednoho z nejdůležitějších sídlišť mladší doby bronzové v lužické kulturní oblasti Čech v Turnově – z dosavadních výstupů, ač pozoruhodných, si nelze udělat představu o množství a typu zahloubených objektů a jejich vztahu k nadzemním stavbám (BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ 2012).

Podobně jako popsané jihomoravské sídlní komponenty mladší doby bronzové, ovšem v jiném měřítku, se projevují i štítarská sídliště pozdní doby bronzové ve středních a severozápadních Čechách. Malé shluky objektů několika typů jsou interpretovány jako samostatné usedlosti, jež se sdružují do menších, prostorově jen volně vázaných skupinek; klíčem k jejich identifikaci je přítomnost omezeného počtu větších objektů interpretovaných jako zahloubené chaty. Vzorovými lokalitami jsou v tomto případě především Roztoky u Prahy a Vikletice (Obr. 6; KUNA – NĚMCOVÁ *et al.* 2012; KOUTECKÝ – BOUZEK 2010). Klíčovou otázkou zůstává, do jaké míry se u řady shluků na malém prostoru jedná o několik současných jednotek, či o doklady rychlých prostorových přesunů jediné usedlosti, zde by ovšem opět mohlo

být použito řešení pomocí dostatečně početné sady radiokarbonových dat. Princip je ovšem zřejmý – oproti komunitním knovízským osadám mladší doby bronzové dochází k preferenci samostatných sídelních (rodinných) jednotek, které představují v prostoru dobře odlišitelné základní ekonomické jednotky. Právě tento trend byl interpretován jako jakási privatizace, jako posun k sídelnímu a potažmu společenskému modelu typickému pro středoevropskou dobu železnou, kdy do popředí vystupuje důraz na individualitu (KOUŤECKÝ – BOUZEK 2010, 75). Ve srovnání s jihomoravskými usedlostmi mladší doby bronzové se ve středních Čechách v pozdní době bronzové jedná o jednotky výrazně menší, zabírající prostor max. kolem 0,1 ha (KUNA – NĚMCOVÁ *et al.* 2012, Obr. 111).

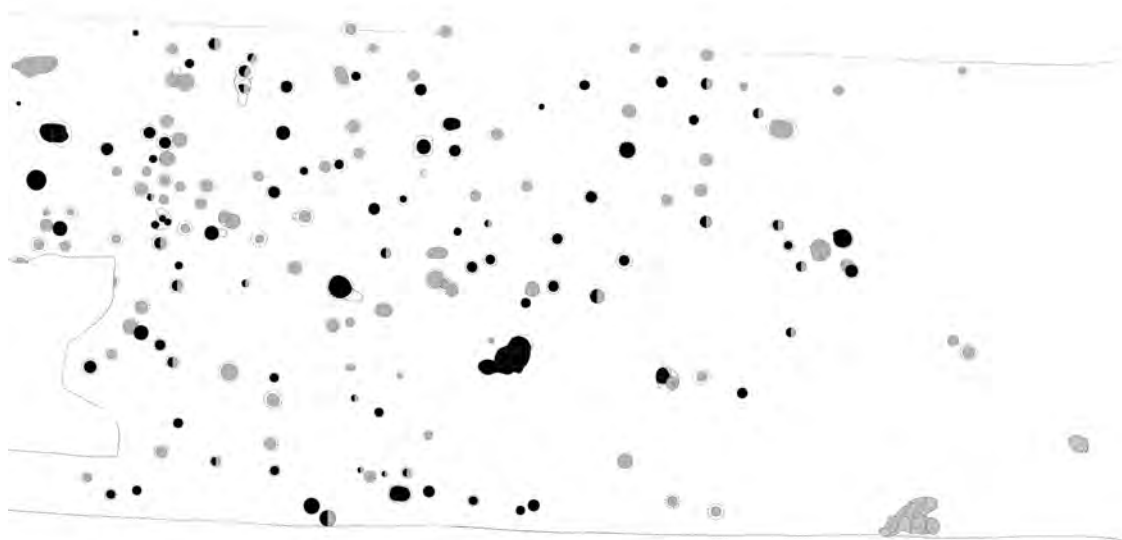

Obr. 6: Interpretace vnitřní struktury sídelního areálu pozdní doby bronzové z Roztok u Prahy, členění do samostatných jednotek, znaky pro různé typy objektů (dle KUNA – NĚMCOVÁ *et al.* 2012, Obr. 111).
 Fig. 6: Interpretation of internal structure of Late Bronze Age settlement area in Roztoky u Prahy: hypothetical division into individual settlement units. The various symbols stand for different types of features (after KUNA – NĚMCOVÁ *et al.* 2012, Obr. 111).

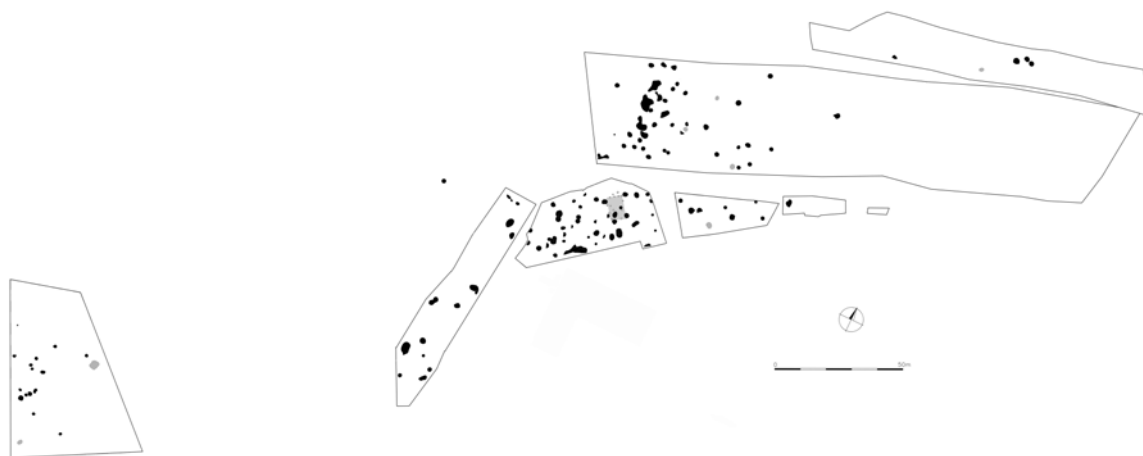
Je zřejmé, že oproti některým předpokladům nelze při interpretaci sídelních areálů identifikovat jasné trendy platné pro jednotlivá období v širším středoevropském kontextu. Jakkoliv je stav poznání silně zlomkovitý, je zřejmé, že v mladší době bronzové (Br D–Ha A) se archeologický obraz sídelních areálů i v rámci území Česka liší. Pro střední a severozápadní Čechy, a to jak pro knovízskou, tak i pro lužickou kulturní oblast, jsou typické různě rozsáhlé shluky sil se zlomkovitými půdorysy většího množství domů, pro jihomoravskou oblast shluky funkčně různých jam, tedy spíše jednotlivé usedlosti. Co je ovšem pro obě oblasti společné, je evidentní existence hierarchizované sídelní sítě. Právě tak je nutné interpretovat opakovaně konstatovanou existenci dvou typů osad – dlouhodobých velkých a krátkodobých menších (JIRÁŇ ed. 2008, 163–164, 167; takto i BOUZEK 2011, 42; viz též klasický model osídlení mikroregionu Lužického potoka: SMRŽ 1987). Důvodně lze předpokládat odlišnou funkci takovýchto jednotek, prokazatelnou na jihomoravském příkladu. Na jednom stupni stojí krátkodobá postupně v prostoru posunovaná menší jednotka v Brně-Medlánkách s běžným nálezovým spektrem, na druhém násobně rozsáhlejší sídelní areál v Ivanovicích na Hané s kontinuálním osídlením a doklady zpracování bronzů a jantaru. Stejná interpretace se nabízí i pro střední a severozápadní Čechy v mladší době bronzové, zde navíc prokazatelně doplněná o další stupeň – opevněná výšinná sídliště. Vztahy těchto součástí sídelní sítě rozhodně nemusí být jednoduché a na první pohled patrné, což ukazuje i výše zmíněná převaha dokladů zpracování bronzů na otevřených nížinných lokalitách (BLAŽEK – ERNÉE – SMEJTEK 1998, 88, 92). Sama existence hierarchizované sídelní sítě ukazuje na hierarchizovanou společnost, svědčí tedy proti představě o jednoduché, nerozvinuté společenské organizaci (takto např. JIRÁŇ ed. 2008, 238–240). V koexistenci řady jevů, především velkých kumulací s tisíci sil (např. Lišany s odhadem 800–1000 objektů rozptýlených na 8,6 ha; SMRŽ – MAJER 1995, 107), husté sítě takovýchto sídlišť a přítomnosti početných lidských pozůstatků v jamách nachází středočeská knovízská oblast zajímavou paralelu v dolnorakousko-moravské skupině únětické kultury. Nabízí se zde otázka, zda v těchto případech podobné mechanismy ve společnosti nevedly k podobným výsledkům.

Jestliže v pozdní době bronzové sledujeme ve štítarském prostředí změnu sídelní strategie směrem k menším samostatným jednotkám, dosud zlomkovité doklady z Moravy nic podobného nenaznačují. Situaci v jihomoravské oblasti posoudit nelze, ovšem spolehlivé půdorysy větších sídlišť lužické kulturní oblasti stupně Ha B v Paloníně a Otrokovicích ukazují rozlehlé shluky sil bez jakéhokoliv patrného členění.

Obr. 7: Sídlní areál KLPP z mladší (šedě) a pozdní (černě) doby bronzové z Palonína, okr. Šumperk. Dle podkladů J. Nekvasila, upraveno.

Fig. 7: Settlement area of Lusatian Urnfield Culture in Palonín, distr. Šumperk; grey - Late Bronze Age; black - Final Bronze Age. After documentation of J. Nekvasil, modified.

Obr. 8: Sídlní areál KLPP z mladší (šedě) a pozdní (černě) doby bronzové z Otrokovic. Dle podkladů J. Kohoutka a autora, upraveno.

Fig. 8: Settlement area of Lusatian Urnfield Culture in Otrokovice, distr. Zlín; grey - Late Bronze Age; black - Final Bronze Age. After documentation of J. Kohoutek and the author, modified.

ZÁVĚREM

Tento text si neklade za cíl shrnout problematiku běžných sídlišť doby bronzové, pouze upozornit na skutečnost, že tento velmi početný archeologický pramen není adekvátně informačně využíván. Z uvedených úvah je snad zřejmé, že lze a je žádoucí vykročit za rovinu pozitivistických popisů a typologického třídění a věnovat větší pozornost interpretacím. Citované práce J. Bouzka jasně ukazují, že je to cesta trnitá a někdy vedoucí do slepých uliček, ovšem jedině vykročení po ní může vést k položení a řešení relevantních otázek a ve výsledku vést k lepšímu pochopení pravěké reality.

BIBLIOGRAFIE

- BERKOVÁ, Z. – PARMA, D. 2013: Sídlní areály mladší a pozdní doby bronzové v Brně-Medlánkách a Brně-Řečkovících. *Pravěk NŘ* 21, 71–152.
- BLÁHOVÁ-SKLENÁŘOVÁ, Z. 2012: *Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje*. Praehistorica 30. Praha.
- BLAŽEK, J. – ERNÉE, M. – SMEJTEK, L. 1998: *Die bronzezeitlichen Gußformen in Nordwestböhmen*. Most.
- BOUZEK, J. 2006: Velký dům v Lovčičkách a počátky řecké chrámové architektury. *Pravěk NŘ* 14, 163–178.
- BOUZEK, J. 2008: Siedlungsgruben und Hauser: Zur Interpretation der bronzezeitlichen Siedlungen. In: Mogielnicka-Urban, M. (ed.): *Opera ex aere, Studia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza dedykowana profesorowi Janu Dąbrowskiemu*. Warszawa, 145–150.
- BOUZEK, J. 2011: Prehistory of Europe as Seen from its Centre. *Studia Hercynia XV/1*. Praha.
- BOUZEK, J. – KOUTECKÝ, D. 1964: Knovízské zásobní jámy. *Archeologické rozhledy* 16, 28–43.
- BOUZEK, J. – KOUTECKÝ, D. 2000: *The Lusatian Culture in Northwest Bohemia*. Most.
- BOUZEK, J. – KOUTECKÝ, D. – KRUTA, V. 1991a: Lužické sídliště v Chabařovicích u Ústí nad Labem. *Památky archeologické* 82, 94–165.
- BOUZEK, J. – KOUTECKÝ, D. – KRUTA, V. 1991b: Analogies d'antiquité classique et d'ethnographie: un essai d'interprétation des trouvailles du village lusacien de Chabařovice (Bohême du Nord). *Graecolatina Pragensia* 13, 176–185.
- BÖNISCH, E. 1996: *Die urgeschichtliche Besiedlung am Niederlausitzer Landrücken. Untersuchungen am Oberlauf der Kzschischoka*. Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 4. Potsdam.
- DRESLEROVÁ-TURKOVÁ, D. 1989: Možnosti využití shlukové analýzy při zkoumání struktury sídlišť mladší a pozdní doby bronzové. *Archeologické rozhledy* 41, 414–431.
- GEISLEROVÁ, K. – PARMA, D. eds. 2013: *Výzkumy – Ausgrabungen 2005–2010*. Brno.
- HAJNALOVÁ, M. 2012: *Archeobotanika doby bronzovej na Slovensku*. Nitra.
- HAJNALOVÁ, M. – PARMA, D. v přípravě: Plenty of Grain Pits – the Times of Plenty? The Study of Grain Pits as a Tool for the Interpretation of Part of the Bronze Age Economy.
- JIRÁŇ, L. ed. 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová*. Praha.
- KOSAROVÁ, Z. 2009: *Odlévací formy mladší doby bronzové ze středního Podunají*. Rukopis diplomové práce, FF MU. Brno.
- KOUTECKÝ, D. 1987: Knovízské sídliště a řivnáčský hrob ve Velemyšlevsi na Žatecku, II. *Archeologické rozhledy* 39, 40–74.
- KOUTECKÝ, D. – BOUZEK, J. 2010: *Vikletice. Siedlung der Štítary-Kultur in Nordwestböhmen*. Most.
- KOUTECKÝ, D. – CVRKOVÁ, M. 2010: Sídlíště lužické kultury ve Stadicích. *Archeologie ve středních Čechách* 14, 79–257.

- KUNA, M. – NĚMCOVÁ, A. *et al.* 2012: *Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázka depoziční analýzy archeologického kontextu.* Praha.
- KUNZ, L. 2004: *Obilní jámy. Konzervace obilí na dlouhý čas v historické zóně eurosibiřského a mediteránního rolnictví, CD-ROM.* Rožnov pod Radhoštěm.
- PARMA *et al.* 2014 = Parma, D. – Kala, J. – Mikulková, B. – Nývltová Fišáková, M. : *Sídelní areály doby bronzové Vyškov „Nouzka“.* Výsledky výzkumů z let 2007–2010. *Pravěk NŘ* 22, 45–104.
- PLEINEROVÁ, I. 2002: *Dlouhé domy únětické kultury v severozápadních Čechách.* In: Čech, P. – Smrž, Z. (eds.): *Sborník Drahomíru Kouteckému.* Most, 163–166.
- PLEINEROVÁ, I. – HRALA, J. 1988: *Březno. Osada lidu knovízské kultury v severozápadních Čechách.* Louny – Ústí nad Labem.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1982a: *Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách. Památky archeologické* 73, 5–56.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1982b: *Lovčičky. Jungbronzezeitliche Siedlung in Mähren.* AVA-Materialien 15. München.
- SMEJTEK, L. 2007–2011: *Osídlení z doby bronzové v Kněževsi u Prahy.* Praha.
- SMRŽ, Z. 1987: *Vývoj a struktura osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku. Archeologické rozhledy* 39, 601–621.
- SMRŽ, Z. – MAJER, A. 1995: *Knovízské sídliště v Lišanech, okr. Louny. Výzkum, letecká prospekce a geodetické vyhodnocení. Archeologické rozhledy* 47, 102–114.
- SPURNÝ, V. 1959: *K otázce stavebních jam na sídlištních doby bronzové. Archeologické rozhledy* 11, 334–336, 353.
- STUHLÍK, S. 2001: *Nadzemní kúlové stavby ze starší doby bronzové na Moravě. Pravěk NŘ* 10, 219–250.
- ŠABATOVÁ, K. 2007: *Sídlištní areál střední a mladší doby bronzové v Přáslavicích.* Rukopis disertační práce FF MU. Brno.
- ŠMÍD, M. 2011: *Půdorys domu jordanovské kultury z Rousínovce u Rousínova, okr. Vyškov (Příspěvek k poznání časně eneolitické sídelní jednotky). Pravěk NŘ* 19, 3–21.

NOTES ON INTERPRETATIVE POTENTIAL OF COMMON SETTLEMENT AREAS IN THE BRONZE AGE

Reflections concerning the nature and organisation of Bronze Age societies are typically based on attractive period specific features, such as presence/absence of hill-forts and fortified settlements of various types or presence/absence of burial mounds and rich burials with weapons. Various combinations of these factors give rise to considerations concerning economical organisation, management of shared goods, degree of centralisation and social complexity. The most common archaeological sources for numerous stages of the Bronze Age are, however, remains of settlement areas representing the elementary, and sometimes the only units of the settlement net.

The archaeological forms of the common settlement areas in central Europe follow several elementary trends of development (Fig. 1). The greater part of the Neolithic is characterised by the so-called building complexes, i.e. the usually large size houses are surrounded by underground features of specific types distributed according to fixed patterns. This kind of space arrangement is abandoned around the early Eneolithic and another one becomes prevalent from that point till the end of the Bronze Age. This arrangement – much less “user friendly” for an archaeologist – consists of concentrations of punctual features, most typically pits of various sizes among which those of small dimensions and standardized forms (silos) prevail. Only in exceptional cases are these accompanied by remains of houses. The characteristic

feature of the Early Iron Age and later settlements become the large size regular features globally named “sunken houses”/Grubenhäuser. Their presence enhances significantly the interpretation potential of the settlements since they indicate the number and position of houses (either directly or implicitly thanks to their link with other settlement components).

At the moment we dispose of sufficient amount of archaeological sources as well as of technology and methods enabling their efficient processing, therefore there is no excuse for neglecting the potential of common settlements. Many pioneering steps in their evaluation have been undertaken by J. Bouzek, including the explicit interpretation of the circular flaring pits as silos (BOUZEK – KOUTECKÝ 1964) and (on the example of finds from Chabařovice) considerations concerning the elementary economical specifications of these communities (BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991b; BOUZEK – KOUTECKÝ – KRUTA 1991a, 150). Basing on the features’ types and distribution he hypothesised the division of settlements into habitation and storage areas (BOUZEK – KOUTECKÝ 1964, 38).

These assumptions can be tested against our present state of knowledge. We may point out several erroneous premises (the economical considerations are based on presumption that grain was stored in underground silos for sowing rather than for long time storage) and problematic interpretations (e.g. the contemporaneity of the Lovčičky settlement with the houses unearthed there).

Contrary to the assumption, we cannot identify clear trends of the settlement development valid for the entire central Europe. Despite the fragmentary state of our knowledge the archaeological image of the Late Bronze Age (Br D – Ha A) settlements apparently varies even across the present Czech territory. Whereas in central and north-western Bohemia the settlements (no matter if of the Knovíz or Lusatian culture) are characterised by concentrations of silos with only fragmentary plans of numerous houses, the south Moravian settlements consisting of concentrations of functionally variable features might be interpreted rather as single farms. Characteristic of both of these areas is the obvious settlement hierarchy. In the Štítary area we observe a gradual change of settlement strategy towards smaller individual settlement units, while there are no hints at this process in the fragmentary Moravian evidence.

David Parma

Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.
Kaloudova 1321/30, CZ-614 00, Brno
parma@uapp.cz